

5. Сак Т. В. До проблеми програмування учбової діяльності у школах інтенсивної педагогічної корекції / Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб.: Вип. 5 / За ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К.: Наук. світ, 2004. – С. 164-167.
6. Тарасун В. В. Науково-методичні основи формування знань, умінь та навичок у дітей з труднощами у навчанні /навчально-методичний посібник: Міністерство освіти і науки України, Інститут дефектології АПН України, Інститут змісту і методів навчання. – К.: Науковий світ, 1998. – 102с.

The article founded methodological aspects (stages, receptions) educational correctional work on the formation of students with mental retardation reading exercises and skills that will provide an understanding of texts in the early stages of ontogeny reader.

Keywords: reading skills, text, cognitive activity, speech-thinking activity, skills of understand of texts.

Отримано 6. 10.2011

УДК 376.42

Т.Є. Овчарук

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ВАДАМИ

У статті розкриваються теоретичні аспекти соціалізації молоді та особливості перебігу даного процесу у дітей та молоді з інтелектуальними вадами.

Ключові слова: молодь, суспільна підтримка, соціалізація, інтеграція, особи з інтелектуальною недостатністю.

В статье раскрываются теоретические аспекты социализации молодежи и особенности хода данного процесса у детей и молодежи с интеллектуальной недостаточностью.

Ключевые слова: молодежь, общественная поддержка, социализация, интеграция, лица, с интеллектуальной недостаточностью.

Сьогодні у розвинутих країнах світу одним із головних засобів соціальної інтеграції є соціалізація особистості. Людина з моменту народження є пов'язаною із суспільством, з іншими людьми, оточена умовами, які склались ще до її появи. Вона не в змозі ізолюватися від суспільства і після того, як стає активною особистістю, здійснивши свій свідомий вибір, що визначає її становище у суспільстві. Іншими словами, людина з моменту народження і протягом свого життя пов'язана із собою подібними в колективі, в суспільстві. Економічні, соціально-політичні, культурні і побутові умови, ідейне життя і психологічна атмосфера складають соціальне середовище людини в якнайширшому понятті цього слова.

В умовах соціально-економічного реформування, радикальної соціально-культурної трансформації суспільства надзвичайно важливим і актуальним завданням виховання є розробка нових педагогічних підходів до соціальної підтримки та допомоги дітям і молоді з особливими потребами. Особливо важливою постає проблема інтеграції молодих людей з різними видами інвалідності у соціум, що є вищою метою їхньої реабілітації. Основоположні принципи і напрями розвитку соціальної політики в Україні спрямовані на реалізацію прав дітей з особливими потребами, на повноцінну якісну освіту, розвиток особистості, інтеграцію в суспільство. Вирішення даних питань забезпечується Конституцією України, Законами України "Про реабілітації інвалідів в Україні", "Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії", "Про психіатричну допомогу", "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", "Про соціальні послуги", іншими нормативно-правовими актами та міжнародними установчими документами.

Чимало аспектів цієї проблеми розглядається у працях українських науковців, присвячених питанням діагностики і корекційно-реабілітаційної роботи з дітьми та молоддю, що мають порушення психофізичного розвитку (В.І. Боднар, Л.С. Вавіна, Т.П. Вісковатова, В.В. Засенко, А.А. Колупаєва, С.П. Миронова, В.М. Синьов, Є.Ф. Соботович, Н.М. Стадненко, В.В. Тарасун, Л.І. Фомічова, О.П. Хохліна, А.Г. Шевцов, М.Д. Ярмаченко та ін.).

Молодіжна політика в Україні є пріоритетним і специфічним напрямком діяльності та здійснюється в інтересах молодої людини, держави з урахуванням можливостей України, її економічного, соціального, історичного, культурно розвитку і світового досвіду підтримки молоді. Прискорення темпів громадського життя сприяє підвищенню ролі й значення молоді в суспільно-політичному та культурному житті. Соціальні умови постійно змінюються внаслідок зростання технічно-економічного розвитку, і, як наслідок, швидше оновлюються знання, умови праці та побуту. Тому молодь потребує

постійного захисту, допомоги та підтримки з боку держави та суспільства. З огляду на це, у статті розкриємо зміст процесу соціалізації молоді в цілому та звернемо увагу на особливості соціалізації молодих осіб з інтелектуальними вадами.

Насамперед розглянемо історичні аспекти процесу соціалізації. Соціалізація – це процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, під час якого відбувається її пристосування. Соціалізація – це комплексний процес засвоєння індивідом певних соціальних ролей і (або) інтеграція до певної соціальної групи. Соціалізація є процесом входження людини в суспільство, включення її в соціальні зв'язки та інтеграції з метою встановлення її соціальності [6]. На думку М.Ф. Головатого, соціалізація – процес входження індивіда в соціум, при якому змінюється структура особистості та структура суспільства. Теорія соціалізації бере початок із робіт французького соціолога та соціального психолога Г. Тарда. На думку цього дослідника, основне значення має копіювання, або наслідування, яке існує у формі звичаїв, традицій, моди, в результаті якого виникають суспільні цінності та норми, а індивіди, засвоюючи їх – соціалізуються. Іншими словами – пристосовуються до умов суспільного життя. Саме поняття "соціалізація" почало активно вживатися починаючи із 40-их років минулого століття у роботах американських дослідників А. Гослінна, І.Толмена, Є. Макобі. Зокрема, представники гуманістичної психології розглядали процес соціалізації. Як соціальне становище і розвиток, як само актуалізацію Я-концепції. У структурно-функціональному напрямку американської соціології явище соціалізації розкривається через процес "адаптації". Вагомий внесок у розробку цієї концепції здійснив відомий американський соціолог Р. Мертон. Він запропонував типологію соціальної адаптації особистості до існуючих в суспільстві культурних цінностей і норм. В основі його типології – співвідношення визнання людиною цінностей і норм їх досягнення.

Таким чином, соціалізація в американській соціології розглядалася через поняття адаптації, як процес пристосування до культурних. Психологічних і соціальних чинників навколишнього середовища. Проте соціалізацію не варто трактувати лише як односторонній вплив соціального середовища на особистість. Історичний розвиток характеризується тенденцією до автономізації особистості. Цей процес пов'язаний не тільки із пристосуванням до середовища, але й саморозвитком і самореалізацією особистості.

У 60-ті роки І.С. Кон писала, що явище соціалізації, тобто засвоєння індивідом соціального досвіду, під час якого формується конкретна особистість, не можна зводити до безпосередньої взаємодії індивідів; соціалізація – процес засвоєння людиною певної системи знань, норм,

цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправний член суспільства. При цьому дослідниця зазначає, що різноманітні аспекти соціалізації вивчаються психологією, історією, етнографією, педагогікою, філософією. Т. Парсонс визначає соціалізацію як сукупність процесів, за допомогою яких люди стають членами системи соціальної спільноти і встановлюють певний соціальний статус.

Простеживши історичні віхи дослідження поняття "соціалізація особистості" встановлено, що існувало багато підходів до його трактування. Слід зазначити, що в літературі в основному розглядається соціалізація особистості, а не молоді. Та все ж вивчення проблем соціалізації молоді стало одним із напрямів соціології. І.С. Кон, зокрема, зазначає, що молодь – соціально-демографічна група, яка виділяється на основі сукупності вікових характеристики, особливостей соціального становища, молодість, як певна фаза, етап життєвого циклу, біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури і властивих даному суспільству закономірностей соціалізації.

В.В. Павловський вважає, що соціалізація молоді – це процес становлення і розвитку всієї даної групи аж до переходу її до групи зрілих, дорослих, це поетапне включення молоді у соціум, яке здійснюється на основі діяльності і самодіяльності, реалізації віко зорієнтованих програм, у процесі суб'єктної взаємодії з іншими віковими групами.

На разі, коли в нашій країні змінюються суспільні відносини і соціальні інститути, вивчення особливостей соціалізації молоді стає важливою та актуальною проблемою, що привертає увагу не лише науковців, але і практичних працівників різного рівня – від політиків до вчителів та батьків. Питання соціалізації молоді досліджували такі українські вчені, як В.І. Волович, І.М. Гавриленко, Є.В. Лазоренко, М.П. Лукашевич, М.І. Михальченко, В.В. Москаленко, А.К. Ташченко та ін.

Процес соціалізації молоді містить наступні складові: адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація. Зі змістової сторони явище соціалізації є сукупністю дії таких трьох чинників:

- 1) вроджених механізмів;
- 2) соціальних умов;
- 3) свідомого, спрямованого на навчання, освіти і виховання.

Їхня діалектична єдність забезпечить оптимальний розвиток особистості протягом всього життя особистості.

Стосовно етапів соціалізації, то вчені виділяють первинну соціалізацію, яка охоплює період дитинства, і вторинну, яка займає більш тривалий проміжок часу, включаючи зрілий і похилий вік. У вітчизняній науці при визначенні етапів (стадій) стадій виходять із того, що найбільш ефективно вона відбувається в процесі трудової діяльності, тому й етапи соціалізації виділяють залежно від включення в трудову діяльність:

- дотрудова, яка охоплює весь період до початку трудової діяльності, цей період розпадається на два: ранньої соціалізації (до початку навчання в школі) і юнацька соціалізація, яка містить навчання в середніх навчальних закладах, технікумах, вузах;
- трудова стадія охоплює період зрілості людини;
- післятрудова настає в похилому віці у зв'язку із припиненням трудової діяльності.

При розгляді соціалізації молодого покоління найважливішим періодом є етап професійної підготовки до трудової діяльності та початок трудової діяльності, бо власне на цих етапах формується самосвідомість, соціальна свідомість, ціннісні установки, які й будуть визначати траєкторію особистісного розвитку протягом всього життя. Для цього етапу характерна велика роль виховного впливу.

Процес соціалізації здійснюється протягом усього життя людини і реалізується у трьох сферах: у діяльності – в людини розвиваються задатки і здібності, проходить їх реалізація; у спілкуванні, яке виникає в усіх сферах життєдіяльності, внаслідок чого розвиваються комунікативні здібності, здібності взаємодіяти з оточуючими; у самопізнанні, у пізнанні і розумінні самого себе, в розвитку правильної самооцінки.

На думку А.В. Мудрика, людина стає повноцінним членом суспільства, якщо вона засвоює соціальні і культурні цінності одночасно із реалізацією своєї активності, саморозвитком і самореалізацією в суспільстві.

Самореалізація особистості передбачає задоволення реалізації своєї діяльності у значущих для неї сферах: у роботі, побуті і взаємовідносинах з оточуючими. При цьому необхідно, щоб успішність цієї реалізації визнавалась і погоджувалась значущими для людини особами.

Що ж до особливостей соціалізації дітей та молоді з особливими потребами, то ні у кого не викличе сумніву, що кінцева мета спеціального навчання дітей з вадами у фізичному та (або) розумовому розвитку – повна їх інтеграція у суспільство, використання ними

соціальних привілеїв і благ, доступних іншим членам суспільства, тобто принцип нормалізації.

Для успішної інтеграції в навчання і виховання людей з вадами інтелекту необхідно перенесення акценту з принципу нормалізації на інший важливий принцип – "якості життя", тобто опора на потреби індивіда, як на центральний чинник, і на права розумово відсталих людей до найбільш повного задоволення своїх потреб.

Інтеграція виступає у двох формах: соціальній і педагогічній. Соціальна інтеграція (інтеграція в суспільстві) передбачає соціальну адаптацію дитини з порушенням у розвитку у систему соціальних відносин і взаємовідносин – перш за все, в межах того навчального середовища, в яке вона інтегрується.

Існування проблеми інтеграції осіб з обмеженими можливостями обумовлена, з одного боку, відхилення у фізичному і психічному розвитку, а з другого – недостатнім вдосконаленням самої системи соціальних відносин, котра в силу визначеної жорсткості вимог до своїх потенційних суб'єктів виявляється недоступною для дітей з обмеженнями життєдіяльності. Існує два підходи до інтеграції інвалідів у суспільство. Перший передбачає пристосування інваліда до входження в суспільство, його адаптацію до навколишнього середовища. Цей підхід є одностороннім, внаслідок чого неможливо досягти бажаних результатів, тим більше, що процес соціалізації – процес двосторонній. Другий підхід, крім підготовки інваліда, передбачає і підготовку суспільства до прийняття інваліда. Слід зазначити, що аспекти першого підходу вже розробляються, а щодо другого, то вони знаходяться на стадії розвитку і є недосконалими, оскільки у відношенні до людей із психофізичними вадами утворився ряд специфічних чинників, які впливають на умови їх життя.

Л.М. Шипіцина вважає, що інтеграція у суспільство людей з обмеженими психофізичними можливостями повинна містити: 1) вплив суспільства і соціального середовища на особистість з відхиленнями у розвитку; 2) активна участь у даному процесі самої людини з вадами розвитку; 3) удосконалення самого суспільства, системи соціальних відносин.

У межах проблеми інтеграції дітей та молоді з обмеженими можливостями важливо враховувати соціальні наслідки, які проявляються в обмеженні життєдіяльності і соціальній недостатності. Під обмеженням життєдіяльності слід вважати зниження здатності адекватно себе поводити та здатності до ефективного спілкування. Соціальна недостатність супроводжується нездатністю виконувати "соціальні ролі". Однак обмеження життєдіяльності і соціальна недостатність однозначно не взаємопов'язані із порушеннями та

значним чином визначаються соціальними умовами, суспільними нормами, відношенням до інвалідів у суспільстві й адаптацією самого індивіда.

Інтеграція в суспільство дітей інвалідів – це цілеспрямований процес передачі суспільством соціального досвіду з урахуванням особливостей і потреб різних категорій дітей інвалідів при активній їх участі і забезпечення адекватних для цього умов. У результаті цього здійснюється включення дітей в усі соціальні системи, структури, соціуми і зв'язки, які призначені для здорових дітей, активна участь в основних напрямках життя та діяльності суспільства в залежності із віком і статтю, підготовка їх до повноцінного життя, найбільш повної самореалізації і розкриття особистості.

Важливим етапом, що забезпечує успішну соціалізацію дітей та молоді з інтелектуальними вадами, є етап до трудової соціалізації, де чільне місце посідає процес навчання і виховання. Адже саме тут реалізується входження дитини у соціальне середовище, яке включає в себе засвоєння мови, норм поведінки, моральних цінностей, - загалом усього того, що складає культуру суспільства. Особливо значущу роль на даному етапі відіграє дорослий, що забезпечує соціалізацію індивіда. Ще Л.С. Виготський вважав, що одним із завдань виховання дитини з порушеннями розвитку є її інтеграція у життя, створення умов компенсації її вад з урахуванням не тільки біологічних, але і соціальних факторів. Визначаючи поняття соціальної ситуації розвитку з положення Л.С. Виготського, розглядаються не лише умови життя розумово відсталої дитини, а й те, як вони впливають на її розвиток, у яких взаємовідносинах із соціумом перебуває сама дитина на даному етапі свого життя. Соціальна ситуація – це поєднання зовнішніх обставин життя дитини з тим, як вона переживає ці обставини.

Обставини життя розумово відсталих дітей зумовлюються не лише порушенням у них інтелектуального розвитку, але й умовами життя у макросоціумі (економічні, історично-культурні, національні) та мікросоціумі (сім'я, школа, однолітки). Кожен з цих чинників по-різному впливає на соціальну адаптацію розумово відсталої дитини.

Організація соціально-орієнтованого навчання і виховання є основною формою їх соціальної адаптації та розвитку, своєрідний соціальний захист. Ключовим принципом системи навчання таких дітей стає принцип створення умов для якомога меншої соціальної деривації.

А.Г. Шевцов вважає, що в розбудові і функціонуванні системи закладів для людей з інтелектуальними вадами діють принципи, які покладені і в модель соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я, а саме: відкритість соціальної реабілітації в майбутнє, її динамічність і

варіативність, у зв'язку з чим вона мусить перебувати у процесі постійного пошуку і змін, весь час формуючи нові орієнтири і цілі. Принципи відкритості, динамічності та варіативності мають за мету гнучкість "тактик" реабілітації, що виражається в якісному діапазоні її завдань, розмаїтості реабілітаційних заходів, що мають бути застосовані. У кінцевому підсумку це припускає відмову від твердих стереотипів, має на меті пріоритет креативності під час складання програм та реалізації процесу реабілітації; інтеграція усіх способів освоєння дитиною світу; особистісна спрямованість процесу реабілітації. Вільний розвиток індивідуальності, яка є головним чинником; принцип реалістичності, який орієнтує на постановку реально досяжних цілей реабілітації, що виходять із можливостей дитини з вадами здоров'я, об'єктивних соціальних умов; безпосередня участь дитини та її батьків у створенні програми реабілітації, вибору змісту, форм, методів, місця часу і темпів цього процесу; принцип гуманізму, що орієнтує на пошук позитивного для подолання "кризових ситуацій", на актуалізацію потенційних можливостей, закладених у людині, що визнає абсолютну цінність людини, дитини як особистості, її унікальність, право на свободу вибору (цей принцип є загальнометодологічним, він підкреслює відсутність яких-небудь істотних розходжень у підходах до хворої і здорової дитини, тобто універсальний).

На перший план у період від дитинства до дорослості для підготовки до самостійного життя і праці висувається проблема інтеграції осіб із розумовою відсталістю в суспільство звичайних людей. Дана інтеграція можлива при спеціальному психолого-педагогічному супроводі та при наданні спеціальної допомоги та підтримки.

Інтеграція в суспільство осіб з інтелектуальною недостатністю тісно пов'язана із їхньою соціально-трудовою адаптацією. На даний час створюється чимало програм, які допомагають компенсувати брак розумових здібностей більш інтенсивним розвитком поведінкових навичок. Заучування і використання стереотипних наборів дій, які необхідні в стандартних ситуаціях. Пов'язаних із життєзабезпеченням, дозволяє розумово відсталим людям стати певним чином більш чи менш самостійними. Навчання дозволяє розвинути їх здібності так, щоб оточуючі сприймали і реагували на цих людей із допомогою таких самих стереотипних уявлень і дій для даної загальноприйнятої культури.

Професійна підготовка розумово відсталих, за Л.М. Шипіциною, передбачає: розвиток професійної самоідентифікації учнів; розвиток

специфічних трудових навичок; залученні сім'ї до професійного навчання; працевлаштування, в тому числі із підтримкою.

Навички трудового життя позитивно впливають на розвиток і соціальний розвиток будь-якої людини. Їх застосування дає розумово відсталим людям можливість жити соціальним життям, а не залежати від соціальної допомоги. Тільки цілеспрямована систематична участь держави й усіх гілок влади у житті молодого покоління із інтелектуальними вадами зможе розв'язати проблеми соціальної адаптації в сучасному суспільстві. Політика в державі повинна створювати необхідні економічні, соціальні умови для розвитку даної категорії молоді, за допомогою масової державної і громадської підтримки, інноваційної діяльності, соціального захисту, сприяти їх саморозвитку і самореалізації.

Перспективним напрямком нашого дослідження є розробка шляхів після шкільної соціалізації осіб з вадами інтелекту.

Список використаних джерел

1. Бондар В.І. Рейда К.В. Особливості трудової компетентності розумово відсталих учнів: Навчальний посібник. – К.: "МП Леся", 2010. – 168 с.
2. Головатий М.Ф. Социология молодежи: Курс лекций. – К.: Вест, 1997. – 374 с.
3. Холостова Е.И. Деменьтьева Н.Ф. Социальная реабилитация: Учебное пособие, - М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К°", 2002. – 340 с.
4. Шевцов В.Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: Монографія. – К.: НТІ "Інститут соціальної політики", 2004. – 240 с.
5. Шипицына Л.М. "Необучаемый" ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушениями интеллекта. – 2-е изд., переаб. И дополн. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.
6. www.wikipedia.org.ua

In the article the theoretical aspects of socialization of young people open up on the whole, features of motion of this process for children and young people with intellectual defects.

Keywords: young people, public support, socialization, integration, persons, are with intellectual insufficiency, young people with intellectual disabilities.

Отримано 2. 10.2011